

УДК 316 (477)

DOI 10.35433/2220-4555.25.2026.phyl-3

Володимир Горбатенко,
доктор політичних наук, професор,
провідний науковий співробітник Інституту
держави і права імені В. М. Корецького НАН України
ORCID: 0000-0002-2400-954X
stateandlaw@ukr.net

ВІД «ПОСТМОДЕРНІЗМУ» ДО «ПЛИННОЇ СУЧАСНОСТІ»: СПОСТЕРЕЖЕННЯ І ПЕРЕДБАЧЕННЯ ЗИГМУНТА БАУМАНА

У статті розглянуто концепцію сучасного світового розвитку початку XXI століття польсько-британського соціолога і філософа Зигмунта Баумана (1925–2017). Показано підстави дискурсивного уточнення вченим поняття «постмодернізм» та обґрунтування власного терміна «плинна сучасність». З'ясовано особливості переосмислення З. Бауманом однобічної спрямованості постмодерного дискурсу як чинника подолання тотальної, централізаторської, моністичної спадщини епохи Модерну. На підставі наукових підходів ученого проаналізовано специфіку домінування суспільства споживання, проблеми і парадокси розвитку індивідуалізованого суспільства, характер формування перманентних змін ідентичності, роль автономного морального суб'єкта в процесі формування нової солідарності, чинники й потреби утвердження моральної відповідальності індивіда за «Іншого». Зроблено висновок про необхідність урахування в умовах трансформації українського суспільства наукових підходів Баумана щодо процесів розмивання колективних ідентичностей, перманентних інституціональних конструкцій та деконструкцій, розпаду традиційних соціальних цінностей, змін у структурі зайнятості, можливостей використання інтегративних практик і культури споживання як чинників подолання сегрегації, конфліктів, насильства. Доведено, що у світі, який порівняно з попереднім розвитком кардинально змінився, індивід мусить самотійно вирішувати проблеми, які за нього раніше вирішували держава й суспільство. Перспективними для подальших досліджень є роздуми соціального мислителя, що стосуються реінвестування сучасних політичних еліт у минуле в пошуках ефемерної стабільності замість спроб опанування невизначеного майбутнього. В умовах незавершених в Україні процесів політичної модернізації, європейської інтеграції, конструювання новітньої моделі національної ідентичності, очікуваних проблем повоєнної відбудови підняті З. Бауманом проблеми мають важливе значення для українського суспільства як з теоретичного, так і з практичного погляду.

Ключові слова: Постмодерн, постмодернізм, Модерн, глобалізація, консюмеризм, метафора, суспільство споживання, індивідуалізація,

індивідуальний вибір, ідентичність, моральний суб'єкт, моральна відповідальність.

***Wołodymyr Horbatenko. Od „postmodernizmu” do „płynnej nowoczesności”:
obserwacje i przewidywania Zygmunta Baumana***

Artykuł analizuje koncepcję rozwoju nowoczesnego świata początku XXI wieku, zaproponowaną przez polsko-brytyjskiego socjologa i filozofa Zygmunta Baumana (1925–2017). Przedstawiono powody dyskursywnego doprecyzowania pojęcia „postmodernizmu” przez naukowca oraz uzasadnienie jego własnej koncepcji „płynnej nowoczesności”. Wyjaśniono również powody, dla których Z. Bauman przemyślał na nowo jednostronną orientację dyskursu postmodernistycznego jako czynnik przewyżczający totalne, centralizujące, monistyczne dziedzictwo epoki nowożytnej. W oparciu o naukowe podejścia naukowców analizuje się specyfikę dominacji społeczeństwa konsumpcyjnego, problemy i paradoksy rozwoju społeczeństwa zindywidualizowanego, charakter kształtowania się trwałych zmian tożsamości, rolę autonomicznego podmiotu moralnego w procesie kształtowania nowej solidarności, czynniki i potrzeby urzeczywistnienia moralnej odpowiedzialności jednostki za „Innego”. Wnioskuje się o potrzebie uwzględnienia, w warunkach transformacji społeczeństwa ukraińskiego, naukowych podejść Baumana do procesów erozji tożsamości zbiorowych, trwałych konstrukcji i dekonstrukcji instytucjonalnych, upadku tradycyjnych wartości społecznych, zmian w strukturze zatrudnienia, możliwości wykorzystania praktyk integracyjnych i kultury konsumpcyjnej jako czynników przewyżczania segregacji, konfliktów i przemocy. Udowodniono, że w świecie, który zmienił się w porównaniu z poprzednim rozwojem, jednostka musi samodzielnie rozwiązywać problemy, które wcześniej rozwiązało za nią państwo i społeczeństwo. Obiecujące dla dalszych badań są rozważania myśliciela społecznego na temat ponownego inwestowania współczesnych elit politycznych w przeszłość, w poszukiwaniu ulotnej stabilności zamiast prób opanowania niepewnej przyszłości. W kontekście niedokończonych procesów modernizacji politycznej, integracji europejskiej, budowy nowego modelu tożsamości narodowej oraz spodziewanych problemów powojennej odbudowy Ukrainy, problemy poruszane przez Z. Baumana mają ogromne znaczenie dla społeczeństwa ukraińskiego zarówno z punktu widzenia teoretycznego, jak i praktycznego.

Słowa kluczowe: postmodernizm, postmodernizm, nowoczesność, globalizacja, konsumpcjonizm, metafora, społeczeństwo konsumpcyjne, indywidualizacja, wybór jednostki, tożsamość, podmiot moralny, odpowiedzialność moralna.

***Volodymyr Horbatenko. From “Postmodernism” to “Fluid Modernity”:
Observations and Predictions of Zygmunt Bauman***

The article examines the concept of modern world development in the early 21st century developed by the Polish-British sociologist and philosopher Zygmunt

Bauman (1925–2017). The reasons for the discursive clarification of the concept of “postmodernism” by the scientist and the justification of his own concept of “fluid modernity” are shown. The reasons for Z. Bauman’s rethinking of the one-sided orientation of the postmodern discourse as a factor in overcoming the total, centralizing, monistic legacy of the Modern era are clarified. Based on the scientist’s scientific approaches, the specifics of the dominance of the consumer society, the problems and paradoxes of the development of an individualized society, the nature of the formation of permanent changes in identity, the role of an autonomous moral subject in the process of forming a new solidarity, the factors and needs for asserting the individual’s moral responsibility for the “Other” are analyzed. The conclusion is made about the need to take into account, in the conditions of transformation of Ukrainian society, Bauman’s scientific approaches to the processes of erosion of collective identities, permanent institutional constructions and deconstructions, the collapse of traditional social values, changes in the structure of employment, the possibilities of using integrative practices and consumer culture as factors for overcoming segregation, conflicts, and violence. It is proved that in a world that has changed, compared to previous development, the individual must independently solve the problems that were previously solved for him by the state and society. Promising for further research are the social thinker’s reflections on the reinvestment of modern political elites in the past in search of ephemeral stability instead of attempts to master an uncertain future. In the context of the unfinished processes of political modernization, European integration, the construction of a new model of national identity, and the expected problems of post-war reconstruction in Ukraine, the problems raised by Z. Bauman are of great importance for Ukrainian society from both theoretical and practical points of view.

Key words: *postmodernity, postmodernism, the Modern era, globalization, consumerism, metaphor, consumer society, individualization, individual choice, identity, moral subject, moral responsibility.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими й практичними завданнями. На зламі XX–XXI століть людство значно більшою мірою, ніж у попередні часи, потрапило в залежність від магнетизму культури, в межах якої зіштовхнулись корінні властивості двох епох – Модерну і Постмодерну. Для Модерну були властиві монізм, економічна домінанта, матеріалізм, атеїзм, колективізм. Натомість Постмодерн визначають плюралізм, міжгалузевий синтез, постматеріалізм, релігійність, індивідуалізм. Відмова від цінностей Модерну, на думку Мартіна Гайдегера, з’явилася не від бажання сліпої руйнації та не від суєтного прагнення до оновлення, а від необхідності надати світові такого сенсу, який не принижує його до ролі прохідного двору в певну потойбічність.

В епоху Постмодерну недовіра до ідей прогресу, авторитетів, універсалізму, влади; фрагментарність свідомості та культури, гра ідеями, образами стають нормою. Цей стан зафіксували такі видатні вчені, як Жан-Франсуа Лютар, Жак Дерріда, Мішель Фуко, Умберто Еко, Ігаб Гассан, Жан Бодрійяр, Жиль Дельоз, Рональд Інглегарт, Мануель Кастельс, Амітаї Етціоні. Особливе місце серед цих імен належить польсько-британському соціологу і філософу Зигмунту Бауману (1925–2017). Науковий підхід вченого поєднує в собі постмодернізм як сутнісне наукове поняття, як новітню епоху, як особливий стан суспільства, як дискурсивну теорію і практику, пов'язану з трансформаціями в стилі життя і орієнтаціях людського розуму.

Актуальність і необхідність аналізу теоретичних здобутків З. Баумана пов'язана, по-перше, з надзвичайно широким діапазоном його наукових досліджень, що стосуються функціонування сучасних суспільств та пов'язаних із ним проблем – глобалізації, антиглобалізму, альтерглобалізму, консюмеризму, індивідуалізму, ідентичності, свободи, солідарності; по-друге, криза постмодерних підходів, про яку вчені полемізують від початку ХХІ століття, Баумана не стосується. Спостерігаючи за сучасним світовим розвитком, він пішов значно далі й глибше за своїх попередників і сучасників, які сформуливали на зламі століть широкий постмодерний дискурс.

В умовах впливу глобалізації як незворотного процесу, що зумовлює динамічну трансформацію сучасного стану людства, незавершених в Україні політичної модернізації, європейської інтеграції, конструювання новітньої моделі національної ідентичності, очікуваних проблем повоєнної відбудови підняті З. Бауманом проблеми мають важливе значення для українського суспільства як з теоретичної, так і з практично-політичної та загальносоціальної точок зору.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Науково-публіцистична творчість Зигмунта Баумана користується надзвичайною популярністю в науковому світі й охопити її у пропонованій статті не уявляється можливим. Учений є автором більш як півсотні книг. Найвідоміші з них написані у кінці ХХ – початку ХХІ століть: «Інтонанції постмодерну» (1992), «Постмодерністська етика» (1993), «Постмодернізм та невдоволення ним» (1997), «Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства» (1998), «Плинна сучасність» (2000), «Етика постмодерну» (2006), «Актуальність Голокосту» (2010), «Плинні часи. Життя в добу непевності» (2013), «Багатство небагатьох приносить користь усім нам?» (2014), «Незнайомці у нас за порогом» (2016) та ін. Характерною рисою творчості вченого, що поєднує означені праці, є «постійний діалог з традиційними поняттями соціології та політології, своєрідна перманентна критика закостенілої структури розуміння понять цих наук, об'єкт і предмет дослідження яких вимагають постійної динаміки» [3, с. 271–272].

У нашому дослідженні використано праці самого З. Баумана, а також публікації про нього західних науковців, таких як Р. Барський, І. Вагнер, М. Доусон, Я. Кіліас, М. Меліаріс, З. Мелосік, Д. Росяк, Р. Паства. Враховано здобутки й українських дослідників спадщини З. Баумана, до яких належать В. Андрусів, М. Гальченко, С. Ганаба, А. Денисенко, О. Дзьобань, О. Кірієнко, О. Ковальов, Є. Мануйлов, Г. Черних, В. Щербина. Увага до творчості вченого від початку 2000-х років в Україні постійно зростає. Українською мовою вже видані його праці: «Етика постмодерну» (2006), «Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства» (2008), «Плинні часи. Життя в добу невпевненості» (2013), «Моральна сліпота» (2014, у співавторстві з литовським філософом Леонідасом Донскісом), «Плинне зло. Життя без альтернатив» (2017, у співавторстві з Леонідасом Донскісом), «Модерність і Голокост» (2022).

Метою статті є розгляд наукової спадщини Зигмунта Баумана, яка репрезентує концепцію світового розвитку початку ХХІ століття, що поряд з іншим включає переосмислення односторонньої спрямованості постмодерного дискурсу як чинника подолання тотальної, централізаторської, моністичної спадщини епохи Модерну.

Виклад основного матеріалу. Майбутній вчений – соціальний мислитель світового рівня – Зигмунт Бауман народився 19 листопада 1925 року в місті Познані у сім'ї польських євреїв. У роки Другої світової війни воював у складі Війська Польського. Брав участь у битві при Кольберзі та Берлінській операції, за що був нагороджений Військовим хрестом за доблесть. Глибокі філософські й соціологічні знання здобув у Варшавському університеті, де у 1950–60-х роках працював лектором, науковим співробітником, головним редактором журналу «Соціологічні дослідження». У 1968 році в умовах антисемітської кампанії відмовився від членства в правлячій Польській об'єднаній робітничій партії та емігрував до Ізраїлю, де працював в університетах Тель-Авіва і Хайфи. У 1971 році виїхав до Великої Британії, до 1990 року працював професором соціології в Університеті міста Лідса. Саме під час роботи в Лідсі Бауман здобув світове визнання як дослідник Голокосту, що довів погляд на геноцид як закономірний наслідок деструктивної діяльності бюрократії, процесів раціоналізації та індустріалізації епохи Модерну; фундатора теорії «плинної сучасності» (liquid modernity), що визначає втрату стабільності й соціальної визначеності; творця оригінального погляду на глобалізацію як на суперечливий процес поділу світу на рухливу, космополітичну еліту та локальних жителів, жорстко прив'язаних до місця свого існування. Здобувши світове визнання, Бауман співпрацював з Каліфорнійським, Єльським, Копенгагенським, Ньюфаундлендським, Австралійським національними університетами, Лондонською школою економіки. Помер 09 січня 2017 року в Лідсі.

В останні роки життя З. Бауман відвідував Україну: в 2012 році приїздив до Києва, брав участь у дискусійній програмі Першого київського біенале сучасного мистецтва Arsenale; у 2013 році був у Львові, де презентував свою

книгу «Плинні часи. Життя в добу непевності» та прочитав лекцію у Львівському національному університеті імені Івана Франка на тему «Невелике доповнення до довгої соціальної історії часу». У своїй лекції вчений, зокрема, привернув увагу до проблем нівелювання демаркації між реальним життям та віртуальною реальністю, домінування споживацької культури, яка зумовлюватиме в майбутньому виснаження планети й не приведе людство до щастя. В українському інтелектуальному середовищі найбільш обговорюваними є думки вченого, що стосуються соціальної нерівності, критики соціальних мереж, «плинної сучасності».

Належність З. Баумана до постмодерністів не завадила йому після 2000 року відмовитись від поняття «постмодернізм». Вчений був занепокоєний тим, що тривалий час постмодерний дискурс більшою мірою мав негативне спрямування. Звідси він намагається реабілітувати його. При цьому досвідчений соціолог усвідомлював, що вищезазначена орієнтація дослідників із різних галузей знань до певної міри була виправданою, оскільки Постмодерн боровся з тотальністю й абсолютністю. Великі ідеології епохи Модерну на службі держави були злом, якого намагалися позбутися постмодерністи. Сама по собі політична влада теж мала негативне спрямування, оскільки завжди прагнула поневолити свободу людини, нав'язати їй свої стандарти. Трагедії, зумовлені нацистським і радянським режимами, служили одним із найвиправданіших аргументів на користь боротьби з тотальною владою. В умовах кардинальної зміни ситуації у світі Бауман запроваджує до наукового обігу власний термін «плинна сучасність», покликаний всебічно оцінити нинішній суспільний розвиток з властивими йому хаосом, гнучкістю, невизначеністю, ризиками.

Постмодерність, що характеризується всеосяжністю, нестабільністю, деструктивністю, з погляду Баумана, «може інтерпретуватися як повністю розвинена модерність; як модерність, що визнала наслідки своєї діяльності протягом усієї своєї історії, але ті наслідки, до яких вона прийшла неумисне, радше через невиконання своїх зобов'язань, аніж здійснюючи певний обміркований план, наслідки цілком несподівані, що часто розглядалися як відходи» [1, с. 328]. Вчений охарактеризував історичний момент початку ХХІ століття як «міжвладдя», коли старе вже вмирає, а нового ще не видно. Відповідно ми все ще живемо у світі демократій, парламентів і президентів, виборів, конституцій, поділу влади тощо – фактично винаходів епохи Модерну, який став «плинним», мінливим. Отож, поки не створені інституції іншої епохи, ми продовжуємо жити в попередній.

На відміну від інших постмодерністів, З. Бауман не тяжіє до певної школи або чітко визначеної позиції. Він прагне до сутнісного осягнення мінливих процесів, що відбуваються у світі. У відповідності з цим змінюються і його підходи. Загалом же він припускає, що постмодерний стан «не тільки кидає великий виклик розважливому громадянину, а й надає йому великі

можливості» [4, с. 37]. Звичайно, люди сьогодні недостатньою мірою вірять у демократичну систему. Причиною цьому системна криза демократичних інституцій, які не виконують своїх обов'язків й обіцянок. Це означає лише те, що епоха марнотратства скінчилася і в майбутньому на людство чекає політика жорсткої економії. Однак досягнення успіху залишається можливим, якщо людству вдасться використати свій шанс – вийти з цієї ситуації шляхом запровадження ефективності нових форм вирішення назрілих проблем. Для цього слід насамперед всебічно усвідомити в якому світі ми живемо. Цей світ безмежних можливостей передбачає, що жодна з них не повинна ставати вічною реальністю. Сучасні можливості мають залишатися «плинними», тобто мати «термін придатності». Здатність жити з відмінностями, множинністю, суперечностями є складним мистецтвом. Але іншого життя вже не буде.

Головною ознакою сучасності, на думку З. Баумана, є рух. Нерухомість просто неможлива в мінливому світі. Особливо з появою кібернетичного простору. Нівелювання просторово-часових відстаней під впливом новітніх технічних досягнень не сприяє вирівнюванню умов життєдіяльності людей. Відповідно, «одні мандрують світом, інші зауважують як той проходить повз них». Для визначення суб'єктів цього руху соціолог у працях «Постмодернізм та невдоволення ним» і «Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства» вдається до метафор.

Якщо для Модерну основною його метафорою є «паломник», що прагне стійкої ідентичності, то для Постмодерну він застосовує інші – «бродяга» й «турист». Цих суб'єктів єднає тенденція до фрагментарності, непостійності. Поза тим, туристи подорожують за бажанням, а бродяги вимушено, оскільки у них немає іншого вибору. Характеризуючи такий стан світового розвитку, Бауман зауважує: «Те, що сьогодні звеличується як "глобалізація", пов'язане із мріями й бажаннями туристів. Іншим її наслідком – побічним, але неминучим – є перетворення сили-силенної інших людей на бродяг. Бродяги – це мандрівники, яким відмовлено в праві стати туристами. Їм не дозволено ні залишатися на місці (жодне конкретне місце не гарантує сталості, закінчення небажаного руху), ані шукати більш придатного місця для життя» [2, с. 73, 76]. Ці ключові метафори стосуються того, як змінився сучасний глобалізований світ і як люди виживають в умовах перманентних змін, де все стає короткостроковим, де потрібна постійна адаптація до нових обставин, де люди кинуті у вир невизначеності, де панують «моральна сліпота та втрата емпатії».

В межах концепції «плинної сучасності» Бауман аналізує перспективи розвитку культури консюмеризму, що передбачає в нинішніх умовах одержання миттєвого нетривалого задоволення від споживання товарів і послуг. Місця проживання людей перетворилися на великі супермаркети, де всі функції відривають людей від минулого і майбутнього, гарантують комфорт перебування перед вітринами товарів і послуг. Тотальне споживання стає все більш привабливим і безальтернативним. З його погляду, на цей

процес визначально впливають міграція, демографічні зміни, трансформація соціальних норм і систем цінностей, практика мультикультуралізму, технологізація повсякденного життя, стирання меж між приватною і публічною сферами, зміна гендерних ролей. Ринок сьогодні цілковито підпорядковує собі державні інститути, політичну і правову сфери, уявлення про природу та призначення людини. Споживацька культура продукує своєрідну естетику марнотратства, коли ринкові умови захочують відмовлятися від старого на користь нового, продукують залежність від моди, реклами, нав'язаних стандартів.

У суспільстві споживання історична і культурна пам'ять стають вибірковими. Спадок епохи Модерну стає товаром. Труд перестає бути основою всіх соціальних відносин. Виникає посттрудова ситуація з неповною зайнятістю, поглибленням нерівності, появою «невдатних споживачів». У відповідності з цим сучасне суспільство характеризується не трудовою етикою, а естетикою споживання. При цьому остання починає виконувати функції інтеграції і соціального контролю. Влада зі сфери політики переміщується у сферу економіки, потрапляє в залежність від технологічної модернізації. Як наслідок, виникає нова її форма, що базується не на насиллі й підпорядкуванні, а на багатстві й інвестиціях.

Плинна сучасність радикально впливає на місце і роль людини у світі. На зміну колективному світорозумінню приходить індивідуальний вибір людини, змушеної діяти на свій страх і ризик. Поняття «індивідуалізація» в підході З. Баумана отримує нову інтерпретацію. Йдеться про розширення соціального простору для автономної діяльності; індивідуальних прав і можливостей за рахунок звільнення від традиційних форм і зв'язків; можливостей для самостійного вибору, незалежного прийняття рішень, успішних дій. Як наслідок, «ми маємо індивідуалізовану, приватизовану версію сучасності, обтяжену переплетінням патернів і відповідальністю за невдачі, що лягає перш за все на плечі окремої людини» [7, р. 7–8]. Свобода, за яку людство боролось століттями, значною мірою обернулася проти людини. В умовах плинної сучасності вона пов'язана з необхідністю пошуку компромісів, оскільки абсолютна свобода, яка влаштовує одночасно обидві сторони, неможлива.

У розвинутій частині планети відбуваються фундаментальні зміни, що формують нову і справді безпрецедентну настанову індивідуальних прагнень. В умовах мінливої реальності прагнення побудувати кар'єру не може бути надійною метою. Робочі місця, які раніше можна було зайняти, постійно трансформуються. Відбуваються зміна й розширення спектру професій. Відповідно змінюються вимоги до навичок і умінь фахівців. Сучасна система освіти вже не гарантує індивіду певного соціального статусу. Традиційні сімейні цінності вступають у суперечність із ситуацією, коли мета індивіда сягає вище родинних потреб. Поряд із цим на стан сім'ї починає визначально впливати масштабна емансипація жінок. Виникає тип договірної сім'ї на

певний період. Така ситуація вже в доступному для огляду майбутньому таїть у собі ризики формування гіпертрофованого індивідуалістичного світу, де реальністю може стати втрата відчуття спільноти.

Вчений попереджає, що доля особистості, звільненої від опіки держави, є не менш складною, ніж залежною. У цьому контексті Бауман формулює три головні ознаки індивідуалізованого суспільства: 1) втрата людиною контролю над більшістю важливих соціальних процесів; віри в те, що колективним чином можна досягти чогось суттєвого; 2) зростаюча невизначеність і прогресуюча незахищеність особистості в умовах неконтрольованих змін, неможливість бути господарем своєї долі; 3) прагнення до відмови від досягнення перспективних цілей заради швидкого отримання результатів своєї діяльності; до перегляду всієї системи попередніх цінностей.

Індивідуальність, створена власними силами, має бути достатньо міцною, аби не перешкоджати свободі майбутніх рухів в обставинах, що постійно змінюються. Суспільна сфера за масштабної індивідуалізації потребує більшого захисту проти безцеремонного вторгнення приватності. Втім, такий захист покликаний не урізати, а збільшувати індивідуальну свободу. Це означає, що пошук альтернатив спільного життя має розпочинатися з аналізу альтернатив життєвої політики.

Суспільство споживання змушує індивідів конструювати й постійно переформатовувати свою ідентичність. «Ідентичності сьогодні лишаяються умовними й неповними, прагнуть запобігти своєму окостенінню. Можливо, навіть сам термін "ідентичність" перестав бути адекватним, оскільки він не стільки розкриває розповсюджений життєвий досвід, скільки підпорядковує його: все частіше соціальні проблеми живляться страхом ідентифікації – надто жорсткої, аби її можна було скоригувати за необхідності» [8, р. 30]. На сучасному етапі набуття ідентичності стає приватною справою. Як невід'ємна складова свідомості та практики Модерну, засіб подолання певної невизначеності ідентичність в умовах плинної сучасності замість визначених цінностей набуває ознак культурного плюралізму. За такої ситуації вона може змінюватись, оскільки в новій реальності правила змінюються навіть під час гри. У сучасному світі не існує однорідних територій, а це значить, що зв'язок між певною територією та ідентичністю назавжди розірвано.

Характерно, що соціальні мережі, які створюють ілюзію єднання людей, також радше зумовлюють процес розмивання ідентичності. Вони жодним чином не сприяють створенню спільнот, не вчать людей діалогу. «Відмінність між спільнотою та мережею полягає в тому, що до спільноти належите ви, а мережа належить вам. Ви відчуваєте контроль. Ви можете додати або видалити друзів за вашим бажанням. Ви перебуваєте під контролем важливих людей, з якими ви пов'язані. Люди почуваються трохи краще, оскільки самотність та забуття є великими страхами індивідуалістичної доби. Але так легко додати або видалити друзів у інтернеті, що люди стають неспроможними навчитися

реальним соціальним навичкам, яких ви потребуєте, коли ходите вулицею, коли йдете на роботу, коли зустрічаєте багато людей, з якими вам потрібно вступати у справжню взаємодію» [5]. Як наслідок, більшість людей використовують соціальні мережі не для того, щоб об'єднатися, а щоб забезпечити для себе певну зону комфорту.

У праці «Інтонанції постмодерну» З. Бауман зазначає, що етичний парадокс постмодерного стану полягає в тому, що він повертає індивіду повноту морального вибору та відповідальності, водночас позбавляючи його комфорту універсального керівництва та визначеності часів Модерну. Моральна відповідальність приходить разом із персональною, що передбачає делеговану, усвідомлену відповідальність за Іншого. Необхідною умовою такої відповідальності є свобода вибору. Причому Бауман не заперечує властивості для епохи Модерну універсальності моралі. Однак, він розуміє її не як набір етичних приписів, правил, а як здатність встановлення прийнятності певних поведінки, вчинків на основі толерантності, плюралізму, права на іншу думку, свободи вибору.

Відстоюючи автономного морального суб'єкта, вчений нову універсальну мораль називає солідарністю, «відповідальністю за Іншого». На його думку, суспільство «може бути теплицею моралі або безплідною землею, в якій лише виключно сильні моральні суб'єкти зможуть пустити корені» [5, р. 84]. В умовах домінування моральної відповідальності Інший перестає бути тим, з ким живуть, і стає тим, для кого живуть. До інших відносяться не тільки близькі люди, сусіди, знайомі, а й усі хто страждають – всі ті, «хто живуть (або помирають) далеко від наших помешкань і вулиць, якими ми ходимо» [6, р. 144]. Інший не повинен використовуватись для отримання насолоди чи сприйматись чужим об'єктом. Він має постати рівноправним соціальним суб'єктом. Така позиція соціолога, скоріше за все, пов'язана з його інтересом до біженців, мігрантів, вигнанців. Принаймні вона простежується в усіх останніх працях мислителя, де він різко критикує євроскептиків, популістів, засуджує ксенофобські й націоналістичні настрої, закликає до формування планетарної моральної відповідальності.

Згідно М. Доусону, теоретичні здобутки З. Баумана є надто песимістичними, а також недостатньою мірою відображають перспективи діяльності індивідів, що стосується творення реальних соціальних світів [9]. Бауман, дійсно, не пропонує остаточних рецептів для подальшого розвитку суспільства і світового співтовариства. Однак, в уважному спостереженні за сучасністю йому не відмовиш. Фундаментальне послання творчої спадщини З. Баумана, як слушно зазначає З. Мелосік, полягає в наступному: «якщо світ соціально сконструйований, його можна реконструювати, змінити на краще, на благо людства та суспільства» [10, s. 25]. Зважаючи на це, в Університеті Лідса – одному з найповажніших у Великій Британії – створено Інститут Баумана, наукова спрямованість якого пов'язана з практичним аналізом

соціальних, політичних і економічних проблем в умовах сучасного мінливого світу. Йдеться, зокрема, про дослідження проблем освіти, міграції, бідності, глобалізації, тероризму та ін.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. У нинішніх умовах триваючих європейської інтеграції України, формування новітньої моделі української національної ідентичності, визначення перспектив повоєнної відбудови є всі підстави для врахування наукових підходів З. Баумана щодо процесів розмивання колективних ідентичностей, перманентних інституціональних конструкцій та деконструкцій, розпаду традиційних соціальних цінностей, змін у структурі зайнятості. Слід зважати й на те, що інтегративні практики й культура споживання, за умов належного використання цього соціального потенціалу, в майбутньому сприятимуть подоланню сегрегації, конфліктів, насильства. У світі, що порівняно з попереднім розвитком змінився, індивід мусить самостійно вирішувати проблеми, які за нього раніше вирішували держава й суспільство.

Перспективними для подальших досліджень є роздуми соціального мислителя, що стосуються реінвестування сучасних політичних еліт у минуле в пошуках ефемерної стабільності замість спроб опанування невизначеного майбутнього; легітимації насильства засобами неолібералізму з метою збереження контролю еліт над певною країною та її громадянами; відродження «племінного» менталітету, орієнтованого на підкреслення відмінностей між людьми; зростання невинуватених очікувань сильної держави, здатної регулювати економіку й забезпечувати соціальну стабільність.

Список використаних джерел та літератури

1. Барський Р. Постмодерність (postmodernity). *Енциклопедія постмодернізму* / За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора; Пер. з англ. В. Шовкун; Наук. ред. пер. О. Шевченко. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. С. 327–332.
2. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / Пер. з англ. І. Андрущенко; за наук. ред. М. Винницького. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 109 с.
3. Кірієнко О. Принципи побудови індивідуальної ідентичності в епохи модерну та постмодерну: підхід З. Баумана. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. 2014. Випуск 5. С. 271–278.
4. Меліаріс М. Бауман, Зигмунт (Bauman, Zygmunt). *Енциклопедія постмодернізму* / За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора; Пер. з англ. В. Шовкун; Наук. ред. пер. О. Шевченко. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. С. 36–37.
5. Bauman Z. Ethics and Individuals. *The Canadian Journal of Sociology*, 2000, Vol. 25, № 1/ Pp. 83–96.
6. Bauman Z. From Bystander to Actor. *Journal of Human Rights*. 2003, Vol 10, № 2. Pp. 137–151.
7. Bauman Z. *Liquid Modernity*. Cambridge. Polity Press, 2006. 232 p.

8. Bauman Z. *Work, Consumerism and the New Poor*. New York: Open University Press, 2005. 132 p.

9. Dawson M. Optimism and agency in the sociology of Zygmunt Bauman. *European Journal of Social Theory*. 2012. Vol. 15 (4). Pp. 555–570.

10. Melosik Z. Zygmunt Bauman – przenikliwość wieloznaczności. *Forum Oświatowe*, 29 (1), S. 23–25.

References (translated & transliterated)

1. Barskyi, R. (2003). Postmodernist (postmodernity). *Entsyklopediia postmodernizmu / Za red. Ch. Vinkvista ta V. Teilora; Per. z anhl. V. Shovkun; Nauk. red. per. O. Shevchenko*. Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy». S. 327–332. [in Ukrainian].

2. Bauman, Z. (2008). Hlobalizatsiia. Naslidky dlia liudyny i suspilstva / Per. z anhl. I. Andrushchenka; za nauk. red. M. Vynnytskoho. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia». 109 s. [in Ukrainian].

3. Kiriienko, O. (2014). Pryntsypy pobudovy indyvidualnoi identychnosti v epokhy modernu ta postmodernu: pidkhid Z. Baumana. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filos.-politoh. studii. Vyp. 5*. S. 271–278. [in Ukrainian].

4. Meliaris, M. (2003). Bauman, Zyhmunt (Bauman, Zygmunt). *Entsyklopediia postmodernizmu / Za red. Ch. Vinkvista ta V. Teilora; Per. z anhl. V. Shovkun; Nauk. red. per. O. Shevchenko*. Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy». S. 36–37. [in Ukrainian].

5. Bauman, Z. (2000). Ethics and Individuals. *The Canadian Journal of Sociology*, Vol. 25, № 1, pp. 83–96. [in English].

6. Bauman, Z. (2003). From Bystander to Actor. *Journal of Human Rights*, Vol 10, № 2. pp. 137–151. [in English].

7. Bauman, Z. (2006). *Liquid Modernity*. Cambridge. Polity Press. 232 p. [in English].

8. Bauman, Z. (2005). *Work, Consumerism and the New Poor*. New York: Open University Press. 132 p. [in English].

9. Dawson, M. (2012). Optimism and agency in the sociology of Zygmunt Bauman. *European Journal of Social Theory*. Vol. 15 (4), pp. 555–570. [in English].

10. Melosik, Z. (2017). Zygmunt Bauman – przenikliwość wieloznaczności. *Forum Oświatowe*. 29 (1), s. 23–25. [in Polish].

Статтю отримано: 03.02.2026 року.

Прийнято до друку: 06.04.2026 року.

Опубліковано: 29.05.2026 року.

